

V-VIII кластар өсөн башкорт әзәбиәтенән

интернет-олимпиада һораулары

1. 1812-1814 йылдарҙағы Ватан һуғышы осоронда башкорттар араһынан сыккан иң күренекле сәрдәр кем?
2. 1812 йылғы Ватан һуғышы тураһында һөйләнә килгән риүәйәт һәм легендалар башкорт әзәбиәтенә лә йоғонто яһаны. Ошо темаға арналған әзәби әсәрҙәрҙе атағыҙ.
3. “Ҡаһым түрә фарман биргән сақта,
... кулында булыр курайы”.
Күп нөктәләр урынына кәрәкле һүҙҙе куйығыҙ. Ни өсөн шул һүҙ торорға тейеш икәнән аңлатығыҙ. Мәғәнәһе?
4. һуғышка китеүсә башкорт ғәскәрҙәрән кайһы сәсән оҙатып калған?
Ул сәсән тураһында нимә беләһегеҙ?
5. “Төньяк амурҙары” романын кем яҙған? Ошо исемдә тағы ниндәй сәнғәт әсәре бар?
6. 1812 йылғы Ватан һуғышы батыры Ҡаһым түрә хәҙерге Башкортостандың кайһы районында (ауылында) тыуып үскән?
7. 1812 йылғы Ватан һуғышында катнашкан бер башкорт тарханы һәм уның катыны хақында кайһы рус яҙыусыһы ниндәй әсәрән яҙған?
8. Ватан һуғышының 100 йыллығына арнап язылған драманың авторы кем? Драма нисек аталған?
9. Мәскәүҙе азат итеү өсөн барған һуғыштар кайһы башкорт халык йырында сағылыш тапқан?
10. Ата-бабаларҙың канын һулап
Үскән саукаларҙан ук юндык,-
тип кайһы йырҙа әйтелгән? Ул рәсми булмаған милли гимныбыҙдың ниндәй һүҙҙәрән хәтерләтә?
11. 1812 йылғы Ватан һуғышы осоронда ил башында ниндәй батша торған?
12. 1812 йылғы Ватан һуғышы темаһын сағылдырған ниндәй легенда һәм риүәйәттәр беләһегеҙ?
13. Легенда буйынса Ҡаһым түрәгә яуҙан һуң батша ниндәй хәрби дәрәжә биргән? Легенда нисек атала?
14. Башкорттар 1814 йылда Парижда сақта ниндәй билдәле англиз яҙыусыһы уларҙың көнкүрешен мауығып яҙған?
15. Наполеонды еңеп, һуғыш бөткәс, улдары кайтканда, Байык сәсән нисә йәштә булған?

V-VIII кластар өсөн башкорт теленән интернет-олимпиада һораулары

1. Төп башкорт һүззәрен табығыз: *көршәк, бүрәнә, сәйнүк, әсәй, китап, йүкә, әхләк, олатай, елән, сәңгелдәк, нәфис, мәкәл, әскәмйә, ябалак, яу, ябай, мәзрәсә, мәғариф, һыу, юл, самауыр, корот, әйбер.*

2. Башкорт теле тамырлары менән боронғо төрки теленә барып тоташа. Хәзерге башкорт телендә кулланылышта булған кайһы һүззәр боронғо төрки телендә икенсе төрлө әйтелгән. Мәсәлән, суғ→һыу. һезгә боронғо төрки теленән һүззәр бирелгән. Уларҙы танийһығыҙмы? Әлегә күндә улар нисек языла? Әлекке [б] өнө [м] өнөнә әйләнгән, [т]→[д]→[з]→[з]→[й], [ғ]→[й?], [с]→[һ], [ч]→[т, с].
атак, атығ, тағ, іч, бән, буң, әр.

3. Дәрәс язылған һүззәрҙе билдәләгез:

Кул яулык, Байегет, көньяк, Гәлйемеш, Ильмырза, дуҫ-иш, кара-ғош, катынкыз, актамыр.

4. һәр аңлатмаға берәр һүз менән яуаптар язығыз.

Кем ул?

Дошмандарҙың тылында үз аллы көрәш алып барған кораллы отрядтың ағзаһы.

Халкына, тыуған иленә тоғро кеше.

Ниндәй ҙә булһа эште башлап йөрөүсе.

Театр өсөн сәхнә әсәрҙәрен языусы.

Юғары укыу йорто етәксеһе.

Генерал дәрәжәһенән юғарырак хәрби дәрәжәлә йөрөүсе.

5. Түбәндәге таблицаны дәрәс итеп тоташтырығыз. Ҡара менән билдәләнгән һүззәр ниндәй күренешкә тура килә.

<p>Наполеон <i>армияһы һөжүме орудияларҙың</i> көслө <i>атышы</i> менән башланды. Уларға каршы <i>йәзрәләр</i> ямғыры һирпелде, ерзә лә, һауала ла <i>снарядтар, гранаталар</i> ярылды.</p>	Синонимдар
<p>Ғәскәр <i>башлығы</i> янына аяғына шпорлы итек, өстөнө казак сәкмәне, башына түңәрәк <i>башлығын</i> кейгән Каһым түрә инде.</p>	Антонимдар
<p>Улар бер-береһен ныклап белергә, <i>ауыр уй-хыялдарын</i> аңларға тырышып, аулак сакта серләшеп калыуҙы кәрәкле һананылар. Шундай <i>зур йөрәкле</i> булыуығыҙға рәхмәт, Ваше величество. Без бүләк өсөн түгел, ә Рәсәй иле азатлығы өсөн һуғыштык.</p>	Омонимдар
<p>Француздар һөңгөләр һәм ук-һаҙактар менән коралланған <i>баһадир, тәүәккәл, арыслан</i> башкорт яугирҙарын “Төньяк амурҙары” тип атағандар.</p>	Күп мәғәнәле һүҙҙәр
<p><i>Ғәскәр</i> әҙерлеге тикшерелгәндәң һуң ике көн <i>вакыт</i> уҙғас, <i>смотрза</i> катнашасак уксы <i>дивизиялар</i>, казактар һәм казачий башкорт <i>полктары</i>, иртәнге таң беленер-беленмәстән, Париж урамдары буйлап ағылды.</p>	Күсмә мәғәнәле һүҙҙәр
<p>Матур-матур бик күп <i>алдырларға кәртүк, табикмәк, көлсә, һалма</i> өйөлгән табынға ул Каһымды саҡырҙы.</p>	Профессионализм
<p>Яңы <i>баш</i> командующий Кутузов – безҙең генерал-губернаторыбыҙҙың иң яҡын душы! – тип мактанып <i>баш</i> калкты ғәскәр старшинаһы.</p>	Иҫкергән һүҙҙәр
<p>Аустерлиц эргәһендәге һымак еңел <i>еңеүгә</i> ышаныс тотоусы Наполеон, рус ғәскәрҙәренең удар көсөнә каклығып <i>еңелеүгә</i> дусар булды.</p>	Үзләштерелгән һүҙҙәр
<p><i>Үзенә тәғәйенләнгән</i> шәхси бүләктән <i>баш тартып</i>, башкорттарға ер-һыу һәм азатлык <i>һорауы</i> полковнигының яман <i>уй менән йөрөүен</i> раҫлай... Белемле башкорт <i>егете</i>, һис шикһез, күрҙеңиз, <i>унан нисек</i> тә булға</p>	Диалект һүҙҙәр

котолоу <i>мөһим!</i> ..	
Һыбайлы башкорт полктары яугирҙары тантаналы байрам өсөн <i>сәрмәләрендә</i> һаклап кына йөрөткән иң яҡшы <i>калпактарын, кәзәкәйҙәрен, каталарын</i> кейеп, елкәләренә <i>ук-һазактарын</i> асқан көйө, эйәр өстөндә ғорур киәфәттә баралар.	Дөйөм кулланышлы һүзҙәр

6. Мәкәлдәрҙе дауам итегез:

Батыр яуза беленер, сәсэн ...
Батыр үзе үлһә лә, ...
Байлык күрке мал менән, батыр ..
Күз куркак,
Батыр бер үлөр,
Егет булһа, батыр булһын, ,
Батыр алдында арыслан да
Батыр ут булыр,

7. Фразеологизмдарҙың синонимдарын язығыз:

Куш йөрәкле –
Тишек кәмәгә ултыртыу –
Балтаһы һыуға төшөү –
Айыу майы һөртөү –
Телдән калыу –

8. Түбәндәге һөйләмдә тыныш билдәләрен куйығыз:

Башкорттоң хатта аты ла үзенәң яйына калыплашкан салт сыҙам һәм өркөүһеҙ шуның өстәүенә әрһеҙ һәм арзан тип яҙа генерал Чернов.

9. Бирелгән тексттан сифат кылымдарҙы күсереп язығыз.

1812 йылғы Ватан һуғышы ғәзәттән тыш патриотик рух күтәренкелеге уята. Тыныс мөлдә қаршылашқан рекруттар за һукранмай юлланалар. Екатеринбургтың тау заводтары хезмәткәрҙәре үз ирке менән йыйылған аҡсаға йәмәғәтселек исеменән лафетлы 10 пушка эшләп бирә. Шайтан заводы эшсәһе Егор Плохов снарядты

шымартыусы машина уйлап сығара. Түбөнге Исәт заводы эшсеһе Зотин суйынға карағанда арзан булған тимерзән 3 казак (409,5 грамм) калибрлы пушка уйлап таба.

(Календарзән)

10. *Мәскәүгә лә керзек без,*

Парижды ла күрзек без.

Был юлдар ниндәй йырзән алынған? һөйләмдең төрөн билдәләгез.

11. Бирелгән һүззәрзең барыһын да кулланып текст төзөгөз. Шул текст эсендә “башкорттар” һүзән бөтә килештәрзә лә кулланырға һәм өстөнә билдәләп сығырға кәрәк.

һуғыш, Наполеон, ир-егеттәр, ат, яу, уяу, француздар, һөңгө, йөзрә, дөһшәтле, еңдек, ғәскәр, һөжүм иттеләр, алға, һыбайлы, көсәйзе, Ватан, батырлык, хәрәкәт итте, кағылды.

12. Ақтына һызылған һүззәр ниндәй һүз төркөмөнән килгән?

Эйәртеүсе һүзе менән күсереп язығыз, һүз төркөмөн күрһәтегез.

Тәү карауға кескәй, *әкрән* ул,
Юк үзендә артык матурлык.
Нисә быуындарзы таң калдырзы
Башкорт атындағы батырлык...

... Үткән сакта Дондан Дунайғаса
Йөһәннәмдән *яман* уттарзы,
Егеттәрзе язмыш һакланымы,
Әллә ир канаты – ат та мы?
(“Башкорт аты” Ғ.Рамазанов)

Турысай ғына атым әкрән юрта,
Әкрән генә юртып, *тиз* етә.
Ашағандар бөтә, кейгән туза,
Татыулыккайзарға ни етә?
(Халык ижадынан)

Әсеп бөтөүгә, аждаһа бик *яман* үкереп, капкаларзы, тимер ишектәрзе асып, кереп килгән була.

(“Алпамыша” әкиәтенән)

13. Әсәрзәр исемдәрен кулланып текст төзөгөз. һүззәрзе килештә, һанда, заманда үзгәртергә мөмкин.

“Төнъяк амурзары”, “Любизар”, “Каһым түрә”, “Әхмәт Байык”, “Һай, илкәйем”, “Француз көйө”, “Йәнтүрә”, “Кутузов”, “Абдраһман”, “Һары ла сәс”, “Икенсе әрме”.

14. Түбәндәге талаптарға таянып, һөйләмдәр төзөгөз.

- *Ябай, ике составлы, таркау, тулы, катмарландырылған хәбәр һөйләм төзөгөз.*
- *Ябай, ике составлы, тулы, таркау, тиң аныклаусылары булған өндәү һөйләм.*
- *Ябай, бер составлы, кәм, таркау, катмарландырылған, һорау һөйләм.*
- *Ябай, бер составлы, кәм, йыйнак, хәбәр һөйләм.*
- *Ябай, бер составлы билдәле эйәле, кәм, таркау, тиң тултырыусылы хәбәр һөйләм*

15. Күп нөктәләр урынына тейешле һүззәрзе язығыз.

1. Әзәби телдәге һүззәр урынына ерле һөйләштәрзә кулланылған һүззәр ... һүззәр була.
2. Башкорт теленең һүзлек составына башка телдәрзән ингән һүззәр ... һүззәр була.
3. Лексик яктан өлөштәргә бүленмәгән, бер нисә һүззән тороп, бер генә мәғәнә аңлаткан һүз кушылмалары ... берәмек тип атала.
4. Теге йәки был белгестең эш үзенсәлегенә бәйлә кулланылған махсус һүззәр ... һүззәр була.
5. Телдә барлыкка килгән яңы һүззәр ... була.
6. Телдә қасандыр кулланылып, вақыт үтеү менән, актив кулланыузан бөтөнләй сыққан һүззәр ... һүззәр була.
7. Бер нисә тел өсөн уртак булған һүззәр ... һүззәр була.